

Бүгү чурттарнын пролетарийлер, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 130 (12220) 1983 чылдың июнь 5, воскресенье 1925 чылда үндөзлөттүгөн Ортээ 3 көч

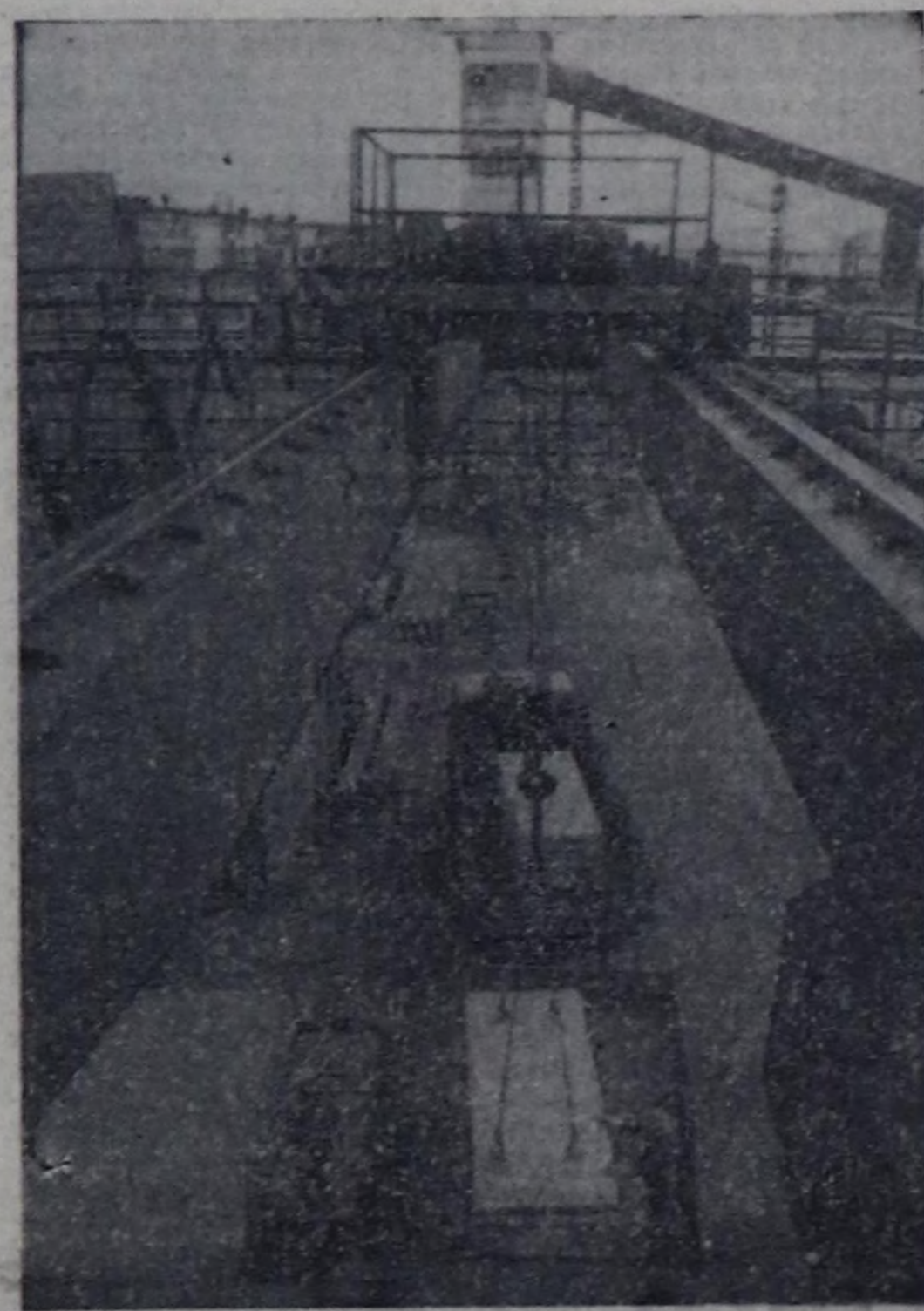
Совет Тываның 40 чылынга уткуштур

Суггарыла системааларыга ажыглаар демир-бетон кылгыларга республиканың мелиораторларын негесдези чыл келген тудум-на угадым турар. Ук кылгыларын бүдүрүп турар бүдүрүлгениң ажылыңары суггарыла системааларын тудуун оозалдатпас дээш кызымак ажылап турарлар.

ЧУРУКТАДА: демир-бетон кылгыларын чүдүрүп турар: О. Анфрисова биле В. Андреев.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фото-лары.

Бөгүн—Мелиораторнун хуну

Хунуң медээлери

КЫСКА ХУСААДА

Монгун-Тайга районда СЭКП-ниң 60 чыл аттыг совхозун Тоолулайыга 16 кодон он-кунуң кыргылазын доосту турар. Ында кыргылазын пунктуула электрлиг 12 база 8 хол хачылары-биле кыргыччылар хүнде 700-800 оншунуң бирөө-инден-не ортума-биле 800 грамм дүтү кыргыч турар.

Бригадир Кара-оол Саая, моторист Монго Донган, дериг-херекселдер сеп-тектиңи Дадар-оол Мандараа, кыргыччылар Ай-дан-оол Саая, Алексей Донган, Александр Чыдым-оол болгаш оон-даа өскөдөр кыргыччылар кыска хуусаада шынарлар чорудар дээш кызымак ажылап турар.

Районун Култура бажыңында «Дамыра» агит-бригаданың бот-тыгыңыр артистери кыргыччыларга солуп концерттери ба-рааталың көргүскөн.

А. МАНДАРАА.

БАЛЫК ӨСТҮРЕРИНГЕ

Политилен хантарда 10 миллион акыг балык үргүсөөлөрү ТУ-154 самолётка Ха-касиядан Кызылче эк-келген. Дириг чүктүң оруу Тывага уламчы-лаан. Үргүсөөлөргө өстүргөн байланыш Тываның лхтологтары Токуне вертолет-биле чедирген. Оларны То-жуңуң аргаларында, дагаларда беш хөлче өстүрери-биле салып кыргыч.

Республиканың балык куралчылары өстүрери дээш акыл он ажыг чыл уламчылап турар. Пелядь, карп Тываның сугларына таарып, чедимчел өсүп, көндүп турар. Байкал хөлдүң омул дээр сура-лыг балык өстүрери-биле менделелери чорудуп эгелген.

Бо чугула ажылап лх-тологтар Томский өр-тем-шпичинда пеституду-ар өртемделериниң ду-лазы-биле чорудуп турар.

Л. СУГДҮР.

Төрүүн чурттың

МЕЛИОРАТОРЛАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Чуртун Аш-чөм програм-маны боталдар дээш мелиораторлар келээ ажыл-агый бүдүрүлгениң ажыгың чору-ун угадым турарыга бүтү хөмчөгөр-биле ийг кылыр со-рудалыг. 1990 чылга чедир суггатыг болгаш кургактан черлериниң шөлүн 41—44 мил-лион гектар чедирин көрүп турар. Мелиорация ажылыга агролөтүр комплексиңиң чаа органың чугула ролду ойнар ужурут. Оларның ажылы агролөтүр комплек-синиң бүтү органың-биле сырый холбаалыг чорутуңуп, экижиктен черлерге келээ ажыл-агый кылтууларының төлөвилээн дүжүдүн дүргөң чедип алырың, мелиорация шөлдерин продуктууңу бө-дүрүп сорууга-биле ажылга-тыннып турар системааларын улам экижилдеринче утланган. Ол бүтүңүп дугайында чугула Мелиораторнун хунуңга турас-каалып. Москвага июнь 3-те болган байыргы хуралга бол-ган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёв, СЭКП ТК-ның, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тин, министрстволарының болгаш ведомстволарының харыскал-лыг ажылдакчылары, бүдүрүл-ге мурнакчылары олтурушкан-нар.

СССР-ниң мелиорация бол-гаш суг ажыл-агыйының ми-нистри Н. Ф. Васильев илет-кел кылган.

Мелиораторлар Аш-чөм программаның күсөөлөрүнө таастың утуп киирер. 1983 чылдан болгаш бүтү беш чыл-дын планнары болгаш ху-дээлдерин чедимчел күү-сөдир дээш хуралда кыргыч-чылар партияга болгаш казакка бүдүркенер.

БОЙДУСТУҢ БАЙЛАА-ЧҮРТТУҢ БАЙЛАА

Бойдустан байлаа — бистин ийни байлаасы болуп. Оон шыгжамырда куралчылары эвээжесин дээр болза, ол дугайында бүтү улус сатып алыр херек. Ол бүтүңүп ду-гайында чугула өртемдериңиң, министрстволарының болгаш ведомстволарының, наймыска-лын Бүтү-делегей хунуңга ту-раскааткан байыргы хуралы-га болган. Ол хурал июнь 3-те Эвеледөр бажыңының Колон-налыг залында болган.

Бойдустан камгалаарының болгаш ону таарымчалыг эле тургузуп, ажылаарының ай-тыры бистин чуртта күүне-ниң бири чергелг сорулгалар-ы-биле бир дөмөй бооп ту-рарын хуралга илеткелдер кылганар демделген турган-нар. Хемнерин, хөлдери бол-гаш хоорайларың агар дө-дүргөңүң.

Хуралдың кыргыччылары бойдустан камгалаарының моон сонгаар улам күсөөлөрүнө ийи болган оон куралчылар-ын чөп ажылаарының, улус ажыл-агыйың экология, ко-рум-чурумун быжылаарының аргалары тодаралып, анык спецнаистерниң «82-ниң эко-техниказы» деп Бүтү-эвелед коңкурууңуң түнелдерин үн-дүргөңүң.

ОРУС ЛИТЕРАТУРАНЫҢ ГЕНИЙИНГЕ

ПСКОВ. (СЭТА-ның корр.). Псковтун черинде Бүтү-эвелед ХҮН пүшкүчүн ба-йырамы эгелген. Ылым шү-дүткел байырамының тывы-галы Россияның улуг олгунуң чораш черинде литераторлар, актёрлар, чоон-авыңың хөй-хөй хоорайларының болгаш суурларының чурттакчылары чыгып келген.

Н. Б. Ондарны, С. Д. Демир-Хайны Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиумунун ЧАРЛЫ

Бөдүк бүдүрүлгө көргүзү-дөр дээш Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президи-умунун Хүндүл бажың-биле шаңнаары болза:

Чоон-авыңың суггарыла системаалар өргөдөлүңүң эк-наатор машиниң Каадыр-оол Бюрбөкчи Ондар;

Улуг-Хемниң суггарыла системаалар өргөдөлүңүң тракторист-машиниң Семс-оол Донганович Демир-Хай.

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиумунун Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиумунун Секретары Н. БОЙДУ.
Кызыл хоорай, 1983 ч. июнь 3.

А. А. Шамринге «Тыва АССР-ниң алдарлыг мелиоратору» хүндүлүг атты тыспыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиумунун ЧАРЛЫ

Черин мелиораторларыңа эдил өргөдөлүңүң проравы ринге «Тыва АССР-ниң ал-дарлыг мелиоратору» хүндү-лүг атты тыспыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиумунун Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиумунун Секретары Н. БОЙДУ.
Кызыл хоорай, 1983 ч. июнь 3.

ЧУРТТАП ТУРАП ЧЕРИННИ ААЙЫ-БИЛЕ

СЭКП обком Кызылга, Политчырымшык бажы-дыңа, чоңуң чурттап турар чериниң аайы-биле масса-политиктиң ажылаңы организациаларының ий хунуң семинарының июнь 3—4 хүнеринде эрттирген.

СЭКП-ниң XXVI съезди-нин шийитилеринде дүштүр чоңуң чурттап турар че-риниң аайы-биле масса-полити-ктиң ажылаңы стиль болгаш метотарың сайыраңгайжа-рыга хөңжөкчөм чөвүлелде-риниң, оларның активчери-ниң, чер-чер Советтериниң, хөй-ийни организациаларының салышкынып идеяждери-ниң шийитилеринде дүштүр чоңуң чурттап турар че-риниң аайы-биле масса-полити-ктиң ажылаңы организациаларының ий хунуң семинарының июнь 3—4 хүнеринде эрттирген.

Семинарны кыргыччылары республиканың кыргыччыларының дугайы СЭКП хоор-комунун секретары Г. Ш. Мон-гун чылганырга тааныштыр-ган. Эске-даа харыскалгын ажылдакчылар семинарына кыргыччыларын мурнуңга бе-седалары кылган.

Көдээге амдыралды со-

турсулар ажыл ам-даа чогуу-ру деңизинде четес. Туудат эргелелиң дөрт бригадаларында 100 ажыг ажылчылар бар турда, оларның чүгө он бири коммунист. Моон алган көс-ге, өздүңнүң чогуу баазазы бар-даа болза, мурнакчы ажылчыларың, аныктарың партия кежигүнүңе хүлээп алыр, коммунисттерни хура-лең өстүрер ажыл коллективте коштак тургустуңаңың илен-дигиң.

Туудат эргелелиң партия, профсоюз организациалары социалист чарышты органи-застарың чаа арга-хөңдөр-лөң дилеп тыварың чогуу кичээлдерин, СЭКП обко-мунун паралаң секторунун эки-жээлдең, төөгү өртемдериниң кандалды М. Н. Смирнова-зың экижилең, ажылчы күш-түшүңиң ажылдаң, ажылдаң технологияның сагымы чугу-ла.

«Тыва даг-дугу» турду» эргелелиң партия-чуртунуң чоотка чаа болган хуралыңа бо ко-лективтиң партия организаци-аларың секретары Б. Кучерен-коңуң илеткелни дыңдаан, ту-дунуң партбюроу ажылчы-нар ортуңага политиканың илендигиң ажылдаң четес органи-застап турар деп демдел-ген. Эрткен өткөтүт үшүн дүргүзүлүл партбюрога кан-дына-даа коммунист өткөдү-гана-даа профсоюз, ком-сомол организациаларыңа ажылдаң удурут талзы-биле четес ажылдаң келген. Ко-лективте партияның өкөти бы-жылаар, ажылчы кадрларын өөрдөдүр, ажылга таарыштыр

көөлүңнүң бажыңга дүштүр, те-чектериң салгынар. Хүсөөдүн шүткүп кылган шүткүч оон шаңаа кылган тургун эр-те-бүрүңү хоорайың кол куудумчуңуң көрү алган ту-рар. Оон чыңда сандыңа — улус чогаалың төмөс-батыс байлаан — сорук кыргыч-чың үндөдүң Пүшкүңге ажы-дып берген кыргыччың Арина Родионовна олтурар.

Пүшкүңнүң байыргалдыг кыргыччылар болгаш аалчы-лары Тригорское болгаш Саягорское хүрээниңге ба-ла баарлар. Михайловскоеңиң калбак-дегем ногаан шыңгыга хөй националдыг шүтүлгөл ке-жээң болгаш удуштуң сел-гүстээшкениң баа болур.

АВТОМОБИЛЬГЕ—ЭКОЛОГИЯ ПАСПОРТУ

ХАРЬКОВ. (СЭТА-ның корр.). Хоорай транспортун бойдука хөй чөк болдуруу-ның сорулгалың Харьков өртемдериңиң чедимчел шийитилер турарлар. Харь-ковтун автомобиль-орук инсти-тутунуң ажылдакчыларың тургусканы тускай стилдизин-ге хыналданы эркен ийги таасаркытын машиналарыңа июнь үштө экологтуг паспор-тары тыппыкан.

Ол тускай хыналда херек-селге моторларын карбо-раторларын хылап, таарыш-тыр тургузуп турарлар. Каш-ла минута шийтисе оттулар чүдүлүң агаарга тарары хо-разың хөмчөлүн илердип болур. Оон дуузың-биле авто-мобилдерин моторларың үндүрер газыңың хоразың 6—8 катеп эвээжидер болгаш өвөөш эвее кынар чүдүлү кампап ал-болур. Чыгыс индиги хыналда чери 500—600 машина хы-наарыңа четир. Харьковтун автобүдүрүлгелери оон-биле додур хандырар болза, ол үш миллион рубль эрке экономи-ктиң ажыгы болур.

Бо беш чылдың төңүзүңге чедир экологтуг паспорттары хоорайың бүтү таасомотор-лары болгаш чүк автомобиль-дери алыр.

КАПСУКАС. (Литва ССР). (СЭТА). Капсукас районун ажыл-агыйларың мал чөм-чөриңиң белеткелдериниң республика бир-ле дугаары-нда ажылап эгелген чаа техно-логияны сипен далганың бүдү-рерин көвүдөдү болгаш өртек-үзүңиң чингелер аргың бер-ген. Литваның көдээ ажыл-агыйың өртем-шиңгел ин-ститутунун спецнаистериниң ажылап кылганы ыдыг аргы-быр чүс тоина витамин-ниң далганың белеткээриң 10 тонна чедип турар кынар чүдүлү кампап алыр аргың берип турар. Оон түнелдең ажыл-агыйлар индиги үлгүл мал чөмчү бүдүрериң үштүг биринге чедир көвүдөдү бо-лур.

ЭКИЖИВЭЭН

Чоон-Хемниң районда «Чи-раа-Бажы» совхозтун бүтү коммунисттериниң ийни хура-лыга эртен чылын совхозта мал уксаажылдыгың экижи-дөр хөмчөгөр дугайында ай-тырың чугаалашкан. Ычан-гы партия хуралыңа хүлээп алдыңган доктаалды канчаар күсөөдүн турарың дугайында ай-тырың совхозтун бүтү коммунисттериниң хура-лыга чугаалашкан. Бо талазы-биле зоотехник эш О. Д. Кызыл-оолдун илетке-ли дыңнаан.

Зоотехниктиң илеткелинден алырга, бо айтырың чугаа-лашкан, доктаал хүлээп ал-ганың бээр таптыг-ла бүдүн чыл чедип турар хирес-ле, эвээш ажыл кылдыңган болуп турар. 1982 чылда совхоз 743 тонна сүтү бүдүргөн, күрүне-ге сүт саалары 106 хуу, 468 тонна эгити бүдүрүп, саалары-ның планын 1022 хуу, дүктүн садар планын 111,5 хуу күс-сеткен. Электри чырың кирип болду дег 23 хөй козанырың-да чырыкты кыргыч.

Партия хуралыңын доктаа-лы күсөөдөр талазы-биле көс-кү ажылдарың кылдыңнаан-ны хуралга санаа берген ко-мунисттер чыдың-биле шүтүчү-лөң. Совхоз симментал уксаа-лыг 90 инектерин 1977 чылда,

СҮТ ПРОДУКЦИЯЗЫН КӨВҮДЕТКЕН

Кызылдың сүт заводу эр-кен беш айларың планың чедимчел күүсеткен. Ба-рааның продукцияны план-ның 107,4 хуу күсөдүн, планың амыр 115 жүн ру-блдың барааның продукция-зын бүдүргөн. Продукция сайгарыңың планың 111,7 хуу күсөткен.

Мал үрү бүдүрериниң пла-ның 130,7 хуу күсөткен. 37 тоннаы бүдүрер планың турган, хөкөк кырыла 51 тоннаың дүжаан. Чалаң сүт аймак план Баулар 6944 тонна турган болза, оун 6948 тоннаы бүдүрүп, 100 хуу күсөткен.

Күш-аңылдыг бүдүрүңү-лүү 108,6 хуу болган. Чыгыс ажылыңа хамаарыштыр 13326 рублдың барааның продукциязың сайгарың пла-ның турган, оун 14644 рубль-ге сайгарган.

Бо бүтү өң түнелдерин заводтун коллективниң палы-чы күш-ажыл-биле болгаш ажылдыг шынарыңе улуг хөңжөңгөңиң улаңдырың тур-гаш чедип алган. Бүдүрүл-гөдү улусуң контроль бөдүр ажылдыг шынары болгаш ажылчыларыңың ажылга ха-маарылаңың доктаамал хы-нап, илереттиңген чедер-чет-пестерин хуралдарга чугаа-лашкан, хөмчөгөрлөрүн он кел-ген. «Чаның» деп шүтүмү-чөдүг хана солуну ой-

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

«Тыва даг-дугу» туудат эргелелиң коллективни он бири беш чылдың баштайгы чылында эгелээн, күрүне мурнуңа планың даалгалары доктаамал чедир күс-сетпей келген. Тодаргайлаарга, эргеле бо беш чыл-дын эгезинден тура амгы хүнерге чедир, 2750 муң рублдан чедир шыңгээдип албан. Оон иштинден эр-кен ажыл-агый чылында көрө өзүгаар кылар ажыл-дарың коллектив чүгө 82, а бөдүнүң күжү-биле кы-лар ажылдарың 87 хуу күсөткен.

Эрткен ажыл-агый чылын түншөп тура, туудат эргеле-лини бригадаларыңа, участо-гарыңа эгелээш каттышкан активдиг чедир хуралдарга хөжүдээшкениң тыттып кел-ген чылдагаанарың, четпес-тин дариң чылдарыңың дугайында хөй-ле чугаалар болган. Ажылдаң экижилери-биле илкенер-техниктиң, пар-тийки-организациастың ажылдары-биле комплекстиң планыңың ажылдаң кылган. Киж бөдөң көрө, бо хөмчөгөр эң түн-нелдерин берип, эргелелиң кү-рүне мурнуңа планыңг даал-галарың чедир күсөөлөрүнө ийгени бергеге. Ыччалза-даа

бөдүлү хандырып келген. Оон уламдыдан бүдүрүлгө болгаш чурттап турар чурттарың ажылдаң кылар хуусааың хо-ла-зыңа таарыштыр турар. Эргелелиң инженер-техниктиң ажылдакчылары бар материал-дарың камналгалыг ажылаар, ажылчы күштү таарыштыр тургузар талазы-биле ажыл-дарың база четпес организас-таан. Ажылдаң технологияны шын сагылаңи турарыңа чыдың ажылдаңга киирер ту-дугураа катан эде кылыр ажылдар кандыг-даа норма-чизээден ажып турар. Ыч-чанга уруулар эмгектештиң, 1176 өөренкилер кирең чаа шөлөгө эде кылар ажылдар коңуг хөй болган. Моон сон-гаар бо четпестерин каттапга-дизе эргелелиң туудат мате-риалдарың хандырыла-

зың экижилең, ажылчы күш-түшүңиң ажылдаң, ажылдаң технологияның сагымы чугу-ла.

«Тыва даг-дугу туудат» эргелелиң партия-чуртунуң чоотка чаа болган хуралыңа бо ко-лективтиң партия организаци-аларың секретары Б. Кучерен-коңуң илеткелни дыңдаан, ту-дунуң партбюроу ажылчы-нар ортуңага политиканың илендигиң ажылдаң четес органи-застап турар деп демдел-ген. Эрткен өткөтүт үшүн дүргүзүлүл партбюрога кан-дына-даа коммунист өткөдү-гана-даа профсоюз, ком-сомол организациаларыңа ажылдаң удурут талзы-биле четес ажылдаң келген. Ко-лективте партияның өкөти бы-жылаар, ажылчы кадрларын өөрдөдүр, ажылга таарыштыр

ШЕФ КУЖУ-БИЛЕ

Сүт-Хөл районда «Сүт-Хөл» совхозтун Ишкын салбырыңа өшкү кыргылазың шеф ду-лазы-биле 5,7 тонна бөдөн шынарың дүктү кыргып ап, планыңда бир тонна дүктү күрүнеге амыр саткан. Дүктү чидирип чокка ажаан алыр дөштү кайжа, кодон деңсө-кюрлеринден түндөң дүк чырың уламчылап турар.

Кыргыла үзүңдө өшкү бү-дүрүлгө-не 640 грамм дүктү күрүң алыр, өшкү бүдү-рүлгө-ларың аразында каз-баргал социалисттиң чарыкка чыгыс-шыныкылар тыппың.

Оз бригадалың малчыпа-рыңдан, ылангың Нам-оол Туушун, Дөгө болгаш Кошкар-оол Ондарлар өшкү бүдүрүл-гө-не 750-920 грамм дүктү алган.

Шелениң өшкү бригадалы-ның малчылары өшкү бүдү-рүлгө-не 500 грамм дүктү ап, боттарының мурнуңа сел-динган социалисттиң хүлээ-гөңү багай өвөс күсөтсө-даа, чамалы өшкү кадарчылары илкенейлг киириңи черде чугула.

Салычы кижин сүтү хөй саап алырыңаң аңыда, оон

А. МОНГУШ.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

3-кү арын ● 1983 ч. июнь 5

ЧҮРЕКТЕ ИДЕГЕЛ

Чоокта чаа бир хураал соон-да, кийинчерте «Ава» деп ыры-ны ырааарымга, залда чамдын кижилер ыггажып олурганнар. Бодум иш-тинде авамны улус ар-зында мзон мурумда олурган деп болапкан мен. Ырлап доозуптарымга алым час-кашкыны залда долгап улус бут кырынга туруп келди. Ат-сураглыг улуг артист эвес мен. Ынчалла-даа сеткил-чү-рөөмнү ханызындан ыраап-каным ол-лур ийин.

Школада кылып турар ажилым көндүрүп, ооң-биле каада районда математик башкыларын методикатик катчылыкшынычын уду-туктуу хураага чаа бар. Таарышкан улериша иш-тип алган район иштинде школа-ларга баргылап, башкылар-ны кичээлдеринге олуржур, арга-аржукула солчулгазын чорудуш тур бис. Бодум хуумада плеткелер кылып, ажин кичээлдер эрттирип тур мен. Чүгө бистин шко-ланын эвес, өскө-даа школа-лардан башкылар келтирээр. Кичээлдин методикатик чору-дугазы-даа, оореникчилер-нин билин-даа эки деп өскө башкылар үнелээр-дир. Ын-чалла-даа четпестер база бар болгулаар. Кады ажилдап турарым оорумден хойну өр-еипти, билип ап тур мен. Бис-тин школанын улуг башкы-ларын бирээни математик Александр Федорович Плен-деев менээ үргүчү дузалап келген. Ол дээрже Доржу Комбуевичини ынак эки. Бүгү талазы-биле билилген башкы — музыканти, уран-ше-вер, чазаныкчы, чурукчу дээш кылабас, кырипчес түзөп чок. Оон бодунуң кылганы болгаш оон удурутуглазы-биле башкыларын, оореникчилер-нин ажилдары бистин шко-ланын шимеп турар. Кижикан-ник эказни кайгамчык, багай өөрөңгө, кайгарал чок оореникчилерге кончү кичээл-гейлг башкы.

Менээ класс удурутуктуу хураага берип каан. Бистин бир башкысы өскө ажилче иштелген, оон кызын берди. Мурыкчы, хоочун башкы-дыр ийин. Класстын кижизилде-ге хой күш үндүрген. Оореникчилердин өөредилгези эки, чурумуг, кижизилде-зи черле шору. Ол бүгүнү кошпатайын, уламчылар менээ оонашкан. Чоруй бар-ган кижиниң соондан бак-тыр болду.

Менээ класс удурутуктуу хураага берип каан. Бистин бир башкысы өскө ажилче иштелген, оон кызын берди. Мурыкчы, хоочун башкы-дыр ийин. Класстын кижизилде-ге хой күш үндүрген. Оореникчилердин өөредилгези эки, чурумуг, кижизилде-зи черле шору. Ол бүгүнү кошпатайын, уламчылар менээ оонашкан. Чоруй бар-ган кижиниң соондан бак-тыр болду.

(Тончугу, Эгези № 112, 113, 114, 115, 118, 129 «Шында»).

таар болза, бачыт болур. Ын-дыг-даа болза класска шы-рак иштининде өореникчи-лер хой-даа болза, оларын-дакы-чанында эде кижизил-дер чүвөлөр бар. Бирээде, башкыларын ылгай коруп, кадыг, чымтап ажиллап дыннаар, хойну улуг чорук-тар бар. Ол ышкаш органи-зас талазы-биле кошкан ко-жазы тергелешкен класска-да иш-ооруп нотулаксаар, боттарын оорү көрдүрөр чүвө бар. Мен бодум кижилер ко-чулаар чорукка дирик кара хончум чок. «Кандыг-даа са-лымныг кижилер чырык чөр кырынга чурттаар өргелиг, кижилерин сагыш-сеткилин хоумдашп, нотулап болбас» — деп, бистин башкысы Доржу Комбуевич үргүчү чурттап, чагып турган. Мзон кол сорулган кызымда бол-гаш өскө-даа өореникчилер-нин четпес талааларын тола-радып, эде кижизилдер болур. Оларын боттары-биле угаа-зыладыг хой-ле ажилдаары болгаш ада-недер-биле ажил, оларын ажил-херөөнүн үлө-гер-чизээ кончү дузалап болур. Ажил-херөө болгаш сагыш-сеткилим мылдыг бай-далдыг.

Хууда амыдырал-чуртта-гада экизден чүвө чок. Эртне-мен чогузда бажылап келтирээр болур. Чогум кай-да хонуп-дүжүп турары ме-нээ бичин-даа хамаан чок апарган. Эске улус көөргө, кады чурттап турар ышкаш. Оон ажилдап турар органи-зациянын удурутукчулары, мыда хой-ниңти бистин өг-бүевисте «кара моортайны» эсериш, оон бодунуң ажил-ында чамдык көскү четпес-терин билгеш, ону хемчег ап, элзеп сургап каан хевирин. Мзон-биле өскө улус дам-чыттыр буруузу мениш, соготкен-даа болур. Чорга-ры ол чүвө ышкан. Чамдыкта сонга дужунда машинаны-биле хаалып эрте бергилээр. Мен оон машинаны кады чораянын сагыш боор. Чүгө, мен чүвө ийик, оон-биле кады чорукчанымда, сагыжымга Доржу Комбуевич кирип ке-лир. Сактырымга, оон сетки-ли хоумда-лаа бөрү ышкаш апар. А бир эвес Доржу Комбуевич-биле болузма, ка-дыр-берт-даа моондан болбас ышкаш. Ону кымга чугаа-

лаар боор, сепден өске. Сеп менээ кандыг-бир чү-вөдөн сүмелеп көр. Мзон чү-нү бодан чорурумду до-гааштыр, деткимчени, азы буруудады бээрими мана-дым.

Долгар. Эргим Дарый, экил! Кайы хире чурттап тур си-лер? Мен-даа, отугу-даа ка-дык эки тур бис. Чагала-рынчы алган мен, чамдык бодалдарыга каттыкпын тур мен. Дыка ур биживедим ышкаш, буруулу болдум. Ырак чеге семинар өөредил-геге чорашп, оон келген, ажил-херөөм айлап, кылыр чүвө көндүзүп, сагыш-сетки-лини ооңурадып, донтаа-ды алыр дээш сепче чагаа-даа биживейн турдум.

Москвага семинар өөредил-геден болгаш өскө-даа рес-публикаларын школа баш-кыларын чорудуп турар ажилдары-биле таныжып, хойну көрүп, билип алдымыс. Ынчалла-даа иштинде-биле алгыра, кайда-даа школалар-нын, башкыларын ажилы домей чүвө-дир. Эске баш-кылардан бистин чыдып каап турар чүвөсид-даа чой-ла болгу деп. Оларын өөредил-геге ажилдар механиктг херекселдери, кабинет де-рилгези бистен эки болбайн катчаар. Башкыларын билип, амыдырал-чурттагазы, ажил-херөө кайда-даа барык домей чүвө-дир. Мзон таны-жып алган башкыларымны аразында салым-хуузу менээ, даа домей кижилер бар боор чүвө-дир. Бодунуң хуу-салы-мын шийтирлеп чадап чо-рааш, өскөдерин салым-чо-лун конгарган херээ-даа чок боор.

Математика башкыларын методикатик катчылыкшы-нынга илеткел белетип тур-гаш, херек ном тышпайн барган мен. Ховар номнар Александр Федоровиче тур-рар чадаас дээш айтыра-рымга, ол доран-па порфе-лиден «Математика матема-тика» деп мзон хергезээп номуму берди. Кежээ ажилдап олурган, номну ажил коро бээримге, оон иштинде ажил чагаа чо-рааш. Баштай эскербой-даа бир арын ажилдар сүп ка-дым. Оон баа таваржыр бер-ген. Көөрүмгө, аажок таны-рым хол жүкү, өскө чагаа номчурунга ынак эвес-даа

болзумза, мени соңуугадым-кан. Шынап-ла, Доржу Ком-буевичиниң ажинге бижээп чагаазы болган. Чүнү бижээп ирги дээш бодол ону номчу-рунче чайгаар-ла албадан-кан.

Ында башкы бодунуң амы-дырал, ажил-херөөнүн дуга-йында болгаш бодунуң чам-дык бодалдарын бижээп бол-ду. Мзон дугайында каш сөс база бар. Ында мындыг огу-рулар бар: «Ажилдап, чурт-тап чор мен. Кижизил чурт-тап дээш хойну көрө са-лымныг. Мен билип хойну көрдүм—аарыг-аржык, өзүм-чидим, өскүс уругтарымын азыраары, ол мзон хууда са-лым-оонажым-дыр. Любюва Ивановна-биле экини-даа, бакты-даа деңге үлөжин чор-дувус. Кашкан ол бистен чар-лып чорурда: «Уругтары-ны өртөмгө болган ажил-амыдыралга өөредип ал, оларга дузалап, утайып чор» деп сөөлүг чагымын берген. Шынап-ла, уругтарымын ес-туруп алыр дээш, бергелер-ни көрүп, шыдажып келдим. Кыстарым институттарда өө-рени бергенер. Ажил-хе-ректө база бергелер тавар-жып турар, сагыш ышкаш амыр чүвө кайда турар. Ки-жилерин өөредип, угаадыр, кижизилер апар. Бистин мында көскүзү-биле эвес-даа болза, төрөл-дөргүл, чер-чурт айы-биле тыртыжар, райо-нар айы-биле ылгажыр эр-гиниң артынычынын чаа хе-вири бар. Бак чүвөлөрүн үнүп кээриниң бир дозу мында деп бодаар мен. Ону келир үеин салгалынын аразында болдурбас ужуруг бис...

Чааскаан чурттаары база берге, таарышкы дег аш тып, салым кончүп алыр дээрже база ындыг. Ажы-тел өскө-де, хуу-салым болугеже, чааскаан-даа чурттаар апар. Ында коргунчүг чүвө чок. Чамдыкта мзон кады ажил-дап турар эш-оорум бенин, мыда бир сөзү таарышкы дег кижилер, бис силерни таарыштырып каалы деп сүт сүмелеп келтирээрлер. Харыс өскө кижилерин таарыш-тырганы-биле катап чаа амы-дыралды тудуп чорурлар хой. Ындыларын чурттаа-газы алаа хүн эрттирген амыдырал болур. Бирээде, өг-бүлө тулар кылдыр таа-рыштырыла дээрже бот-баш-

карылгазы, соңуугал, ынак-шымы, бодунга идегели иш-киндырыга таарышканнар-га болгу деп. Ишнде, чаас-каанзыраан ажил-ыжигте, амыдыралыга берген, муң-чулуп чорурларын өскө бо-дал-биле боттарынын эрге-ажылыга таарыштыр тур ажилдап тургулаар. Ынды-ларын көзөринге ойнатка-нар соонда барып, чүвөниң ужурун билип, бот-боттары таарышпазын чажыраы-биле «уругтар хоржок-тур» деп сымдагаш ийн тарай бээр-лер.

Өртөм-билип, хар-пазын ылгал чоңка кижилерин боттарынын аразында иде-ге-ли, хүндүлели, ынакшымы кашан-даа орай эвес, амыды-ралга аас-кежин ол болур... Бистин өореникчиси чорашп, Долгар дээр башкы кандыг чурттап чору ирги? Ол уруг-ну кашан-даа утпас тур мен, та чүгө ыдыг.

Помну шоолуг ажылаан-даа чүвө чок, даартамында ээзинге дедир берипкен мен. Сөзү кадыкшымы, ажилы-га чедипкинирин күзөдим.

Долгар. Экил, эргим Дарый!

Менээ байыр чедирип азы кончүп болур сен. Эртине-биле бот-боттарымын амы-дыралымыска шыптык болба-зы-биле дүрүм өзүгаар чар-лып алдымыс. Ол менден чор-уткан-ла өскө кижиге ба-рып олуруп алган. Оозу-биле мен бичин-даа бол хоумда-ла бодан хевирин. Ынчал-ла-даа менээ эдесиниң, хүндошкынниң бичин-даа отугажи сагыш-сеткилге кышаал. Харык-лаа чүрөө-ниң ейүп чораш частырма-ның кара дамы уштуруп чаштай берген ышкаш бол-ду.

Сөөлүг үеде мзон амыды-ралыма кандыг өскөргө-лөр болганын, мзон чүрөөмгө хой чыдарла шыгжаттыган оон бодунга хамаарышкан кандыг чажыттар барынын дугайында менден чажыс сөс-даа дынаваан хирезинде Доржу Комбуевич менче ча-гаа бижип, бир эвес чопшө-режир болузма, отугуны болгаш мени бодунга апар-ынын дугайында чугаа кыл-ган болду. Ону номнап баштай шуут бузурези мен. Ынды чүвө болу бээрин дыка-ла үр манай, күзөл-те чораш мен. Кижиниң салымы мындыг боор-дур, эргим элим.

А. АРАПЧОР.

ТООЛ ХООРАЙЖЫГАЖЫНДА

Уруглар — бистин келер үеис, амыдыралымын чеч-терип. Чер кырынга биски тайбың дээш демисежир дээрже-ле аас-кежиниң келер үе дээш чурттагалыстың каастакчылары — уруглары-мын аас-кежин дээш бөм-бүрээктиң күш-ажыгы ки-жилериниң күзөл-соруу-дур.

Партияның болгаш чаа-нын ада сагыш салымшы-нынга бүртөктөн совет чаш-тар дег аас-кежиктилер кай-да боор. Чурттагалыстың эң дээш хүндүктелип, бөм-бүрээктиң эң каас, айрап-чараш чечтерип чүгө оларга сөңзөөрин күзөөр бис. Олар ачаа толентиг-даа.

Найысылал Кызылмыс-тың боду бүткен сесеранин-че башып кирип чыда, «Уруг-ларын тоол хоорайжыга» деп бижиктиң хоорайжыга-жыне кичээнгиниң угу-ландыра болгай силер, ном-чукчу. Олчө кирер экикте-ге келгеш-ле, ону тоолтургу кылдыр снылбип кылганы өскөрип каар бис (чурукта). Оон ытай чорашп, ызы-бүрү тооларын маадырларын-даа ужуражыр силер.

Уругларын ынак тоолда-рын бирээни — «Мөгөшпг аччыгаш» бо-ла болгай. Оон кол маадырларын бирээни чүгө Ивануша эвес, а б бичикилер база ол ашты му-нипкан, булуттуг дээрин адаа-биле ужулуп бар чо-руурлары бо-дур (чурукта).

Кирган-ачаларын солун чугаалары, тоолдары. Ону кым дынаккасаа боор. Уауп салдыг, угаанын, көрбөз чүвөсү, көдүрбөз хонз чок ирениң тоолдарын дылаа-рынга белеткенип алган ыш-

М. КАЛЧАН. АВТОРУНУҢ ФОТОЛАРЫ.

«КАА-ХЕМ»: «Дамы при-гла-шают кавалеров» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30, «Разбег» 11.00 шактарда.
«ВОСТОК»: «Большое путе-шествое Болека и Пелека» 10.20, «Черная магия» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «4:0 в пользу Танечки» 16.00, «Дочь коно-крада» 18.00, 20.00 шактарда.
«ЧАЙТЫ»: «Жизнь раду-га» 11.00, «Тайна Изгрудского двора» 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.
ИЮНЬ 6-ДА
«НАЙРАЛ»: «Километры риска» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.
«ПИОНЕР»: Киносборник 9.30, «Василий Буслаев» 10.40, 12.30, 14.50, 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Формула све-та» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.
Редактор В. С. ШАРАВИН.

ИЮНЬДАЧАА КИНОЛАР

Бичин болгаш элзедип уруг-ларын Тоң киностудияны-ның үндүргөн «Василий Буслаев» деп фильм удаас эрканнарга конуп кээр. Оон режиссёр — Геннадий Ва-сильев. Ол фильмни суралгы совет шуакучу Сергей Наров-чатовтун РСФСР-нин Кургане-шаданы чеккен тургусла-лып үндүрүлгө түзүлгө. Васильев Буслаев — кыргыс-кай бээр болгаш соодачы оол. Оон бүгү Новгородтун үе-чо-вууру чагылыны боор. Бир-де, алаа-ла көпчүрөк чок хөжүгү чүвөни болай тыртып аар, бирде, бай садыжынын уруун оорлаар деп-даа ший-тирлеп алган турар. Ын-шаман үндүрер ажил-херек-тер дээш Василий шоочалыг чеге чагыс эвес улаа ол-туруп келген. Огуу дээш аа-чаже туттулап, кыжыктан берген, а бай садыжынын хоумудам-даа эдилер-ген.

Бир-де катап Буслаев Русьче дайыштар халдап деп кударалчыг медээли

чурттар нешип, тоаяч чорур кижилерден дыннап каан. Дайыштар Русьту хоозурат-кан, бажык-балгатын үрөй-бузуп каапканнар, а кызы Глебты тудуп элпеганнар, тороон черин камгалаар ки-жи чок, Руське күчүлүг маа-дырлар чайыс бергенни то-янычлар дыннапкан.

Василий боданы берген. Ол менээ оон кайдагылар, тороон чурттуу камгалачы-лары чок болганын тояныч-лапалп дыннапкан пат кайлап. Тогуу талазы-биле «адын-нык» — орус чоюнуң «моол» Руське чедир амыл-рал-чурттагалынын болгаш культууразын хала-чырып фильмни бүгү тургузукчу-ларын кичээлгени хаара туткан. Шак ол үени ала-чүт экранында элзеп көр-түскөн турган.

«Алуг кижизил болуксаа» мен деп фильмни уругтар-ла, улуглар-даа көөр. Нази-хары улуг-лаа, биче-даа ко-рунчулар фильмден ботта-рынга тааржыр чүүлдерин

тып аптар. Ук кино уругтар-га каттык-хөжүг, улуг кижил-дерге (ылаңгыла анык өг-бүлөгө) чүгө каттырчынык эвес, а харын кижизилде-терин амы чамдык айтыр-ларын боданычыне албайт бээр. Фильмнин маадыры Павлиткин өг-бүлөсүнүн амы аныктырын бо-ла тава-рышкылаар ышкаш, ындыг чөрүлгөдөр тургустуна бээр.

«Алуг кижизил болуксаа» мен деп кинокомедияны тургузукчу-режиссёр Ю. Чу-люкин мылчаар чугаалап турар. Бистин соңуугаа-сы болаа уругтарын буруузуң илеретип сойлаалары эвес, а уругтарын баш бурунгаар кичээлдер уруглар дээрже уругтар-ла болгай деп бодушп шынны сагыдырып билин-дирер.

Сценарийни автору — Г. Гущинский, Павлиткин — Кирилл Сергеевич-Головин, ол бо чылып бирги классик доос-кал. Катя (Павлиткин азамы) — Н. Варлей. Дима (азамы) — Е. Стеблов. Ол кинону «Мо-

фильм» киностудиясы бүдү-рүп үндүргөн.

«Тереонун бажы» деп уран-чечен кинофильмни Ри-ганың киностудиясы бүдүрүп үндүргөн. Оон кол маадыры — арга-арыг кадыкынын алды харыг огуу Иво. Ол мрыбсык мага-бөттүг, сет-кил-сагымы ун, кошкан; улустан оонасыраптай, оон хары алды. Оон оонуктерин арга-арыгылг хөлдө турттап турар чүгө черлик кастар, оол олар-биле кады хүнээр. Чааскаанзыргай күжүр оол аар аарыга туттурган турда, талантылыг анык хирүр оон амы-тынын камгалат алган. Оолдун адамы доктор-га өөрүп четтиргенин илере-дир дээш ону айнаар, күш-таары-биле демги арга-ары-лыг хөлдө чалап өскөткен. Ол элзеп каш кастарын чашпай аткан, оларын аразын-да Ивоуң оонагай, эң ынак кара «хаан» Тереон дээр ка-зы база бар болган...

Фильмни авторлары дирик

бойдушту болгаш сеткил-чүрөктүн этимеин барып болгу деп кемниң балындан кижилерин кампап каага-лаарын биске чагып турар.

Сценарий Э. Ланстын, режиссёр В. Врасиды, Иво-нуң ролон Я. Екабсонс ой-нап турар.

«Дыбактыг» коңкаже үнүкө» деп кино-чурук уругларга-даа, уругларга-даа адресеттигел. Көрүкчүлөр дужулаалыг арга-арыг ка-дыкы-биле кады тайга ке-лип чоруп бээр, арга-эзимиң күштарынын болгаш аг-мени-ниң ак харда пистерип оном-чүп көөрлер. Пермь болгаш Новосибирск чоогунуң кай-гамчык бойдузу фильмде тырттырылган. Арга-арыг каларчаны Михаилының учурларын болгаш оон төтөгөдөкчүлөр-биле дем-селин фильмде көрүскөй.

Ук кинолук сценарийниң авторлары — Л. Белокуров би-ле Н. Комаров. Режиссёр А. Бабаев. «Дыбактыг» коң-каже үнүкө» деп фильмде арга-арыг каадыкынын ро-люп артист Д. Орловский ой-нап турар.

А. АЮНОВА.

Шойунду дугаалып, хеве-р-теп аарап таарылгада эм-чиге шийчилерип чер-ле соң-гаарладып болбас!

Уауп хырын оюлганын болгаш согуш-шойундуңуң чаштып, үстүр чоруу — ооң-галыраар аарыгын аары-биле ханылааны ол болур. Ол хе-нертеп иженин үстүңү не-эзөгө бижее-биле кезип тур-ган ышкаш кылдыр, дыка күштүг аарымы-биле иле-реттинер.

Ындыг таарылгада аарыг кижиге доп-доран хирүгүгү дуаазы херек, ычангап ону өмчөлөгө апарып, мыа-ла чыттырап ужурут.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИ-ТАР ЧЫРЫДЫШКЫН БА-ЖЫНЫ.

Республикага бөгүн көжүп турар булуттар, чамдык чөр-лерге хундус незек чыастар. Мурнуу-барыны улагымын-кынын хаттын дүргөсө се-кунда 9—14 метр чедер, Агаарын төмөргөгуразы дүгө 3—8, хүндүс 20—25 градус чылыр.

дамчылыга. 11.40 — «Көдө-ни шагы». 12.40 — «Музы-ка коюсуу». 13.10 — «Ан-чорукчулар клубу». 14.10 — Баскетболда Европа чемпи-онады. 14.50 — В. Манюковий «Мистерия-Буфф». Фильм-ниң. 17.00 — Бөгүн—Мелю-раториун хуу. 17.30—Музы-ка. 17.50 — Делегей па-порамазы. 18.35—18.50 — Чап-сар. 18.50 — Музыканыг да-мчылыга. 19.35 — «Александр Паркомепко». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Уе». 21.35—

Футболга делетей чемпионды-ды. СССР-биле Нигерияны шийилдек командалары ужу-ражыр. 22.20 — Концерт. 23.15—23.25 — Телемөдөөлөр.

ИЯНИН ПРОГРАММА МОСКВАДАН

14.20 — Документалдыг фильмдер. 15.00 — Бүгүдөгө стадион. 15.30 — «Улустуг хожук херекселдери». Бая. 16.25 — «Москваның улуг ре-гатазы». Хемээлешин мар-гылаады. 17.00 — «Эрми-таж». 1-ги фильм — «Кышкы

Орду. 17.30 — Театр чарла-дыныг чанынга. 18.35—«Кан-Кристоф». Хой сериялыг уран-чечен телефильмниң 4-кү сериясы. 19.30 — Бистин корреспонденттериниң с т иң чугаалары. 20.00 — «Тамчы-ныг удунар, чаштар». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Уе». 21.35 — «Бдыттыг Луканин эон келген». Уран-чечен фильм. 23.05—00.45 — Фут-болга СССР чемпионды. «Па-стру» — «Диплом». (Киев).

Редакцияның адреси:

667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчуу 2-23-24, харымсалгалыг секретарының 2-23-25, секретариаттын 2-23-26, пар тийжи амыдырал болгаш үлетпүр кидиштериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузу кидиштериниң 2-37-43, чагаа кидиштиниң 2-41-27, информация кидиштериниң 2-20-60, культура кидиштериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

бажык № 3 Телефоннары: Редакторнуң 21-24-63, редакторнуң оракачыларының 2-35-24, 2-23-35, пар тийжи амыдырал болгаш үлетпүр кидиштериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузу кидиштериниң 2-37-43, чагаа кидиштиниң 2-41-27, информация кидиштериниң 2-20-60, культура кидиштериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чыгыш № 1039. Солун неделяда 6 катап үнөр.